

INNANGUR

¶ Þ ¶ Þ ¶ R < X ¶
f u þ a r k g w

N + | < \ ¶
h n i j e p R(z) s

↑ B M M R D O D X
t b . e m i n o d

Áður en latneskt skrifletur og bókmennning barst í Nordurálfuna voru rúnir notaðar sem letur. Ekki er þó hægt að segja að bókmennir hafi verið skráðar með rúnum þótt undantekningar séu vissulega þekktar. Rúmir voru einna helst notaðar sem eignarmerkingar, til að skrá stutt skilaboð eða merkja minnisvarða. Rúmir gátu einnig verið notaðar sem verndartákn eða spátákn og kennningar eru uppi um það að þær hafi jafnframt haft talnagildi.

Rúmir voru notaðar á breiðu svæði í Evrópu yfir langan tíma og eru til í mörgum svæðibundnum afbrigðum. Þær voru notaðar frá 2. öld okkar tímatala og fram til 1900 á ákvæðum svæðum þótt almenn notkun þeirra hafi lagst af um 1400 eða fyrr. Þær rúnir sem flestir kannast við og þekkja til er eldra fúþark letrið sem var í notkun í Skandinavíu, Þýskalandi og víðar á 2. – 8. öld.

Fúþark letrið dregur nafn sitt af fyrstu sex táknum

þess: f u þ a r k. Eldra fúþark letrið samanstóð af 24

táknum sem gjarna er skipt upp í þrjár ættir. Hver ætt ber átta rúnir. Lítið er vittað um nöfn og tákngildi rúnanna í eldra fúþark letrinu en staflildi þeirra er þekkt. Nöfn og tákngildi rúnanna í eldra fúþark letrinu hafa verið endurgerð á frumgermónsku með aðstoð orðsifjafræði, málsögu og upplýsinga um yngri letur.

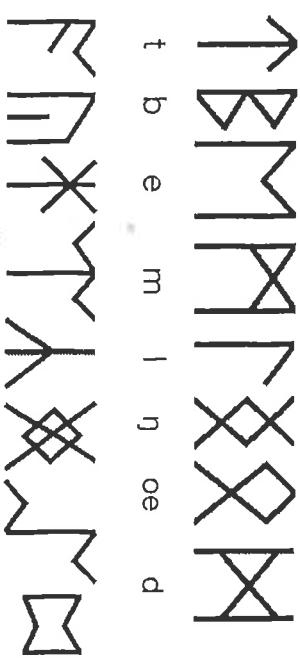
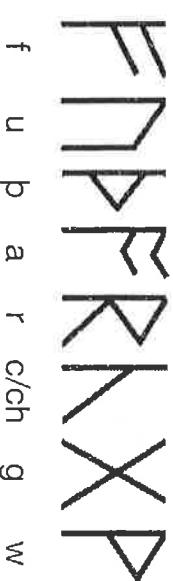
Á 5. öld og fram á 11. öld þróaðist engilfísnæska rúnaletrið upp úr eldra fúþark letrinu þegar landnemar frá Dammörku og Þýskalandi settust að á

Englandi. Engilfísnæska letrið bætti við rúnatáknun og jók letrið úr 24-táknunum í 33 tákn. Ein elsta heimild okkar um tákngildi rúna er hið engilfísnæska rúnakvæði en þær eru nöfn rúnanna og tákngildi þeirra skráð. Hefur kvæðið stundum verið heintiært upp á eldra fúþark letrið.

Í Skandinavíu átti sér stað frábrugðin þróun á 8. öld þar sem 24 rúnunum eldra fúþark letursins var fækkað í 16 tákn og fórm rúnanna einfálðað. Úr varð hið yngra fúþark letur, sem gjarna er nefnt vikingaaldarrúnir, en þær voru í notkun á vikingaöld og fram að 12. öld. Um aldamótin 1000 tóku nýjar rúnir að þróast, stungnar rúnir, þær sem hljóðgildi sumra rúna mátti breyta með punkti eða striki. Þannig var haegt að geta táknað fleiri hljóð.

Engilfísnæska fúþark letrið

5.-11. öld

a/o y ea io k g g st

t b e m l n oe d

Margir virðast telja að með kristnitöku, sem er

gjarna látin tákna upphaf miðalda á Norðurlöndum,

hafi rúnir fallið úr notkun, en það er ekki með

öllu rétt. Rúnir voru áfram notaðar í Skandinavíu,

í Færeyjum, á Íslandi og á Grænlandi eftir
kristnütöku. Rúnir héldu áfram að þróast og úr varð

aukið afbrigði við yngra fúpark letrið, miðaldartúni.

Um þetta leyti var latneskt skrifletur orðið

fremur almennt en á sama tíma og bókmennir,

skjöl og annað var skráð með latnesku skrifletri,

og síðar prentað, voru rúnir áfram notaðar til

eignamerkinga, á innsiglum og búmerkjum

alþýðunnar og á níningarsteinum sem reistir voru

látnum ástvinum.

Rúnir virðast hverfá að mestu á 15. öld í

Skandinavíu, í Færeyjum og á Grænlandi. Hins

vegar voru rúnir áfram í notkun á Íslandi og

ákvæðnum svæðum í Sýipjóð. Um það leyti sem

rúnir eru að deyja út allt í kring lifa þær góðu lífi á

Íslandi. Rúnir á Íslandi virðast hafa verið á hátíði

frægðar sinnar á 15. öld, eins og margir rúnasteinar

og legsteinar í krikjugörðum vitna um. Megnið af

þeim er frá 15. öld.

Á Íslandi héldu rúnir áfram að þróast, fleiri
stungnar rúnir voru notaðar og ný tákni mótuð
til að standast samanburð við latneskt skrifletur.
Bandrúnir, þ.e. tvær eða fleiri rúnir fèstar saman,

Yngra fúpark letrið

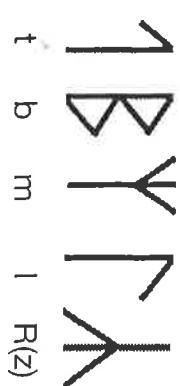
8.-12. öld

f u b a/o r k

h n i/y a s

t b m l

R(z)

voru notaðar sem styttíngar í rúmaristum eða sem skammstafaðir á innsiglum og búmörkum.

Rúnir voru notaðar til styttíngar innan um latneskt skrifletur þar sem nöfn þeirra gátu staðið fyrir orð, svo sem rúnin M sem ber nafnið *maður*.

Rúnir byrja að tapa vinsældum eftir síð-breytinguna árið 1550, í átökum milli kaþólikka og lúthersmanna, og í trúar- og galdrasóknunum sem fylgdu í kjölfarið. Rúnir voru enn notaðar á Íslandi, en þær urðu fáttíðari og lítið var niður á þær. Menn veigrudu sér við því að nota rúnir af ófólkni og smáum saman hurfu þær af sjónarsviðinu.

Síðustu rúmaristur á Íslandi eru þó frá miðri 19. öld, og síðstu dómsmál tengd rúnum frá fyrsta fjórðungi þeirrar aldar. Allra síðasti rúnasteinninn var reistur í Reykjavík árið 1917. Það eru því ekki nema 100 ár síðan rúnir hurfu alveg úr hefðbundinni notkun á Íslandi.

Það er þó ljóst að rúnir voru langlífar á Íslandi, gegndu mikilvægu hlutverki og voru ómissandi hluti menningarinnar. Þótt ekki séu hún nema 100 ár síðan síðasti rúnasteinnin var reistur virðast íslensku rúnirnar hafa gleymst ljá þorra fólks.

Miðaldarrúnir

12.-15. öld

